

Dr. sc. Salih Jalimam

SVAKODNEVNI ŽIVOT U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Rad se bavi jednom od onih tema kojom se, za razliku od historijskih, društvenih, političkih, socijalnih, vjerskih i teorijskih pristupa, nastoje ispitati šire i dublje sfere svakodnevnog srednjovjekovne stvarnosti, radi otkrivanja struktura koje su određivale životne uvjete u srednjovjekovnom razdoblju Bosne i Hercegovine. Historijskom dokumentacijom, posebno iz bogatih fondova Državnog arhiva u Dubrovniku, kao i njihovom interpretacijom u historijskoj literaturi, došlo se do potvrda o povijesti mentaliteta, koja je svakodnevnu stvarnost povezala sa povijesnom antropologijom, ali i potvrda o povijesti materijalne civilizacije, a sve s ciljem da se konkretan život u određeno vrijeme i na određenom mjestu može i treba opisati unutar jedinstvenog eksplikacijskog okvira, koji se zatim može raščlaniti daljnjom historijskom, društvenom, mikrohistorijskom ili kronološkom diferencijacijom, percepcijom prostora, vremena, spola i normi koje određuju ponašanje u određenim sferama svakodnevnog života.

Ključne riječi: *Bosna, Hercegovina, Dubrovnik, svakodnevni život, vlastela, dvor, artisti, muzičari, dvorske lude, mađioničari*

U literaturi, pod **svakodnevnim životom u srednjem vijeku**, obično se podrazumjevaju raskošna slavlja, viteški turniri, dvorjansko-riterska kultura i drugi oblici ponašanja između **svakodnevnog** života ritualno i ceremonijalno reguliranih, ili za igru upotrebljenih svečanih prilika. Diferencijacija i međusobni odnos pučke i elitne kulture također su se potvrdili kao moćan okvir za interpretaciju, pomoću koje se mogu objasniti temeljne društveno-kulturne suprotnosti (duhovno–svjetovno, religija–magija, pisano–usmeno, institucionalno–komunalno, dvorsko/urbano–ruralno) i također naznačiti važne mehanizme historijskih promjena

(vulgarizacija, sukob, represija, reforma).¹

Na temelju i pisanih historijskih izvora, zajedno sa materijalnim spomenicima kulture pronađenim pri iskopavanju nekropola i utvrda u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, te usmene predaje, moguće je, barem donekle prikazati na primjerima elemente svakodnevnog života i kulturu življenja bosanskohercegovačkog plemstva u srednjem vijeku. Tako sužen krug informacija pruža neke mogućnosti da se prvenstveno razmatraju manje poznati primjeri svakodnevnog života srednjovjekovne Bosne i Hercegovine kroz predmete i izvore koji su bili korišteni u literaturi. Primjeri se daju plemićkoj odjeći na temelju pisanih i likovnih dokumenata u nastojanju izdvajanja onoga što je pronađeno tokom iskopavanja, čiji je ukras razlikuje od ostalih prstenova vremena u Bosni. Posebna se pozornost posvećuje pojasi koji se u pisanim izvorima zovu bosanski.

Uprkos stalnim političkim nemirima, ratovima i krvavim razmiricama među vlastelom, u razvijenom srednjom vijeku u Bosni i Hercegovini dolazi do naglog društvenog, privrednog i kulturnog razvoja. Na vladarskim i dvorovima oblasnih gospodara dešavaju se raskošna slavlja, viteški turniri, dominira „ritersko-dvorjanska kultura, koja je bila raširena u čitavoj srednjoj i zapadnoj Evropi, a najjasnije izražena u Francuskoj i Nizozemskoj.“² Plemstvo, kao i njihovi evropski savremenici toga vremena, zahvaćeno je „atmosfera jeseni srednjeg vijeka“, razapeto između „napetosti života“ i „čežnje za ljepotom“, nastoji da uljepšavanjem ambijenta unese u svoj privatni, pa i javni život, što više sjaja, raskoši i pompe, što J. Huizinga definira kao da se „U jednom dahu podnosio vonj krvi i miris ruža.“³

Rijetki historijski izvori mogu da potvrde segmente svakodnevnog života kao što su jelo, odijevanje, balovi pod maskama, plesovi, razne igre, rituali rujanja i vrijeđanja, proste pošalice, dvorske lude, veliki karnevali na kojima se vlastela, dvorjani, građani i seljaci zajedno vesele. Sve to ne samo da je

¹ Sima Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka.- Separat iz:Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, Zenica, 1973, 35
Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja od osmansku vlast. Sarajevo 1984, 465

² Sima Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka.- Separat iz:Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, Zenica, 1973, 35-36
Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja od osmansku vlast. Sarajevo 1984, 465

³ Johan Huizinga, Jesen srednjeg vijeka, Zagreb, 1964, 24

pripadalo svakodnevnom dvorskom životu, već je predstavljalo i jednu od središnjih kulturnih tradicija na kojima se on zasnivao. Još manje se mogu identifikovati elementi urbane pučke kulture, kao što su plesovi, farse, igrokazi, maskerade, svečanosti karnevalskog tipa, opscene pošalice i seksualna raspuštenost .⁴

Na pirnim svečanostima u kućama Kotromanića, Kosača, Hrvatinića, Pavlovića, Kovačevića, Vlatkovića, Vukčića pored svečanih poslanstava, Dubrovčani „obično šalju i svoje veće ili manje ekipe svirača. Kao i raznovrsni pokloni, tako su i ovi zabavljači imali da svojom vještinom razmekšaju raspoloženja nosioca vlasti i olakšaju posao diplomatskim predstavnicima republike.“⁵ Tako na svadbi kralja Tvrtka II. Tvrtkovića 23. VII 1428 godine, pored raznovrsnih darova Dubrovčani su poslali i dva svoja svirača - frulaša, a sa njima istovremeno, i diskretno uputstvo svojim poslanicima na bosanskom dvoru da svakako nastoje iskoristiti pogodan trenutak kad kralj bude „potpuno obuzet zabavom i veselim raspoloženjem (matto de piacere d'al legrarsi), tada od njega zatraže da ukine naredbu o bolanju srebra koja je bila nepovoljna za dubrovačke trgovce.“⁶

Odlukom Malog vijeća Dubrovačke Republike, grupa svirača-flautista, pratila je u proljeće 1446. godine dubrovačko diplomatsko poslanstvo, koje se uputilo u svečanu posjetu oblasnom gospodaru Stjepanu Vukčiću-Kosači, a zatim, zajedno sa hercegovom prатnjom nastavilo put do bosanskog dvora da bi prisustvovali svadbi kralja Stjepana Tomaša i Katarine, kćerke Stjepana Vukčića-Kosače.⁷

Dubrovački poslanici pišu o određenim promjenama u svakodnevnom životu i kulturno-civilizacijskom djelovanju hercega Stjepana Vukčića-Kosače i njegovog okruženja. Tako u maju 1455. godine povodom svadbe hercega i njegova sina kneza Vladislava, poslanici pišu “da nikad nisu videli dan dostojniji da se zapamti.”⁸

⁴ J. Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, 24 S. Ćirković, *Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka*, 39

⁵ Anto Babić, *Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne.- Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, Knjiga II. Sarajevo, 1964, 331

⁶ A. Babić, *Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne*, 221

⁷ Sima M. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba. -SANU, Posebna izdanja, knj. CCCLXXVI, odeljenja društvenih nauka, knj. 48*, Beograd, 1964, 133 221 A. Babić, *Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne*, 221

⁸ S. Ćirković, *Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka*, 39

O ceremonijalu i svečanostima na dvoru hercega Stjepana Vukčića-Kosače, svjedoče, opet, dubrovački poslanici Jaketa Gundulić i Junije Gradić u izvještaju od 23. maja 1446. Godine, kako su vidjeli da je u Milodraže stigao veliki vojvoda Stjepan Vukčić-Kosača “con molta bella zente in punco et como la maestra di re predetto con lo ditto voyvoda Stipan se anno amorizzato et se amorizano insembre grandemente con grandissimi honori l un l altro.”⁹ To kratko mjesto samo za trenutak “osvetljava pompezni i ceremonijalni štimung, koji verovatno nije bio karakterističan samo za ovaj sastanak bosanske feudalne gospode.”¹⁰

Na dvoru hercega Stjepana Vukčića-Kosače, pored muzičara, djelovale su i grupe igrača, bilo samostalno ili zajedno sa sviračima, koji tokom putovanja hercega redovno prate.¹¹ Ove umjetničke skupine i družine igrača, okupljenih oko hercega vjerovatno su bile najbrojnije i najbolje organizovane. One su pratile hercega u “njegovim redovnim kretanjima od grada do grada i od dvora do dvora po čitavoj njegovoj zemlji.”¹² Između ostalog, historijski izvori potvrđuju da su ove skupine nastupale u Samoboru na Drini, Ključu kod Gacka i Blagaju kod Mostara. Kakve su igre (plesove, kola) izvodili ovi profesionalni igrači nema potvrda u izvorima.¹³

Kao vladar, herceg Stjepan Vukčić-Kosača na dvoru posjeduje bogatu biblioteku i arhivsku dokumentaciju, koju je kao veliki vojvoda zaplijenio 1439. godine iz arhiva velikaške familije Pavlovića, oblasnih gospodara srednjeg Podrinja i Trebinja i prenio u Blagaj, ali je arhiv davno uništen.¹⁴ Kao odan bogomil, herceg Stjepan Vukčić-Kosača na dvoru drži i bogomilsku literaturu.¹⁵ Bogomili nisu zabranjivali da svjetovni ljudi čitaju svete spise na bosanskom jeziku, tako se na dvoru moglo naći i rukopis “o drvu Kristovom” (pretpostavlja se da ga je sastavio pop Bogomil),

⁹ Mihailo Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijsko-geografske studije.* -SKZ, Beograd, 1978, 78

¹⁰ S. Ćirković, *Odjeci ritersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka,* 39

¹¹ *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, 550

¹² *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, 550

¹³ *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, 551

¹⁴ *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, 563

¹⁵ Salih Jalimam, *Historija bosanskih bogomila.*-Tuzla, 2002, 134

“Vidženje Isaije” (Vizio Isaie), ”Knjiga sv. Ivana apostola.”¹⁶ Kako rimokatolička crkva ove knjige smatra apokrifnim, tako su, redovno uništavane kad bi se do njih dolazilo. U tim knjigama iznešeni su stavovi suprotni zvaničnoj katoličkoj dogmatici.¹⁷

Neki niži feudalci koji su obavljali diplomatsku službu kod hercega Stjepana Vukčića-Kosače bili su relativno visoko obrazovani (npr. gost Radin), što samo ukazuje i potvrđuje da je u drugoj polovini XV vijeka bilo i dosta pismenih građana, zanatlija i trgovaca “ali o tome za sada nema nikakvih bližih podataka.”¹⁸ Na hercegovom dvoru boravi i dvorska luda, personifikacija ludosti, kao “šaljiva kraljeva dvojnika.”¹⁹ Prema tumačenjima kulturnih antropologa, sociologa i simbologa (usp. M. Lever, J. Chevalier, A. Gheerbrant, J. Hall) temeljni je ludin atribut, istodobno i znak ludine moći, palica – podrugljivi nadomjestak žezla, najvjerojatnije faličkoga podrijetla: štap na vrhu kojeg je glava lude pokrivena kapicom sa zvončićima zapravo je minijaturni ludin dvojnik.²⁰

Tokom vladavine hercega Stjepana Vukčića-Kosače u humskim zemljama buja kulturni, umjetnički i zanatski život. U kulturno-civilizacijskom djelovanju mogu se identifikovati čitavi slojevi sa obilježjima susjednih kulturnih područja.²¹ Dalje se razvija gradski život, hercegovu već potvrđena poslovnost i racionalnost nose jasan pečat i dinamiku koja se registruje i kroz brojne druge segmente. Diljem humskih zemalja razmahalo se klesarstvo i obrada kamena. Posebno su bili cijenjeni kovači, majstori za klesanje stećaka. Herceg Stjepan Vukčić-Kosača u Novom osniva tkaonicu i bojadisyonu 1449. godine, koje aktivno rade petnaestak godina. Novske tehnike bojenja, bile su ispod nivoa u odnosu na dubrovačke i mletačke.²²

Na hercegovu dvoru u Blagaju su 1454. godine uposleni majstori zlatari, Radašin Radosalić i neki Stjepan.²³ Tu se nalaze

¹⁶ Salih Jalimam, Hereza i herceg.(Prilog tipologiji heretičkog učenja u srednjovjekovnoj Bosni).- Beharistan,14,Sarajevo 2004, 10-25 S. Jalimam, Historija bosanskih bogomila , 134

¹⁷ S. Jalimam, Historija bosanskih bogomila , 134

¹⁸ Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, 562

¹⁹ J. Huizinga, Jesen srednjeg vijeka, 25

²⁰ J. Huizinga, Jesen srednjeg vijeka, 26

²¹ S. Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka, 37

²² S.Jalimam, Hereza i herceg.(Prilog tipologiji heretičkog učenja u srednjovjekovnoj Bosni), 10-25

²³ Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, 550

i orgulje, najsavršeniji muzički instrument, a postojanje muzičke kulture otkriva nam visoku naobrazovanost i prosvjetiteljski duh humske srednjovjekovne vlastele. U testamentu hercega Stjepana Vukčića-Kosače naveden je i „organić jedan sa cijevima od srebra.“²⁴ Od ostalih muzičkih instrumenata spominju se uglavnom duhački instrumenti sa raznim nazivima (truba, frula, flauta, gajde itd.). Ovi podaci o muzičkom životu, makar koliko bili oskudni ipak bacaju nešto svjetla na kulturno-civilizacijske dimenzije u okruženju hercega Stjepana Vukčića Kosače.²⁵

Na feudalnim dvorovima srednjovjekovne bosansko-hercegovačke države, historijski izvori potvrđuju prisutnost profesionalnih igrača, dvorskih luda ali i glumaca-mimičara: buffones, ioculatores, histriones, koji samostalno ili po dvojica ili trojica nastupaju kao pantomimičari, parodisti ili imitatori ili prikazuju farsičan scenski oblik. Glumci, koji su u prvom redu bili lakrdijaši, šaljivčine (klovnovi, dvorske lude), ali i igrači u užem smislu te riječi, dio su svakodnevnog života srednjeg vijeka. Historijski izvori potvrđuju da se 1455. godine u pratnji hercegova sina Vlatka, nalazio i glumac (buffo) po imenu Mrvac. Buffonessa Mara živjela je 1461. godine na dvoru herceg Stjepana Vukčića-Kosače.²⁶ Dubrovački poslanici pišu o određenim promjenama i kulturno-civilizacijskom djelovanju hercega Stjepana Vukčića-Kosače i njegovog okruženja. Tako u maju 1455. godine povodom svadbe hercega Stjepana Vukčića-Kosače i njegova sina kneza Vladislava poslanici pišu “da nikad nisu videli dan dostojniji da se zapamti.”²⁷

Gostovanja dubrovačkih svirača i artista u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XV vijeka sve su češća i brojnija. Tako je Vijeće umoljenih riješilo, u junu 1428. godine da svoja dva gradska trubača, koja su dvije godine ranije gostovala u Srbiji, pošalju vojvodi Sandalju Hraniću.²⁸ U martu 1432. godine, ponovo je dozvoljeno grupi artista da ide u Blagaj na dvor Sandalja Hranića i da kod njega ostane dvadeset dana. I Stjepanu Vukčiću-Kosači, Sandaljevom nasljedniku, poslati su u novembru 1440. godine svirači i trubači, da bi u februaru 1441. godine, dubrovačko Vijeće umoljenih odobrilo

²⁴ Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, 550

²⁵ Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, 550

²⁶ Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, 551

²⁷ S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 238

²⁸ Boris Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, Historijska traganja, 5, Sarajevo, 2010, 115

muzičarima ne samo da gostuju osam dana na hercegovom dvoru već dalo i saglasnost da, ako neko od njih želi da ostane u službi oblasnog gospodara, može to slobodno da učini.²⁹ Godinu dana kasnije, u aprilu 1442. godine, na dvoru Stjepana Vukčića-Kosače, nalazi se grupa dubrovačkih artista, kao i u jesen 1444. godine, ali ovaj put s ograničenjem kretanja isključivo u granicama oblasti i zabranom odlaska u Zetu.³⁰ Međutim, u proljeće 1449. godine, u trenutku neprijateljstva i zategnutih odnosa između Dubrovačke Republike i hercega Stjepana Vukčića-Kosače, Dubrovčani su odbili molbu svirača i trubača da gostuju kod hercega u Blagaju.³¹

Krajem XIV i početkom XV vijeka završava se obrazovanje oblasti krupnih velemoža (Kosača, Pavlovića i Zlatonosovića) koji su stvorili u svojim domenima dvorove koji su se u kulturnom pogledu takmičili sa kraljevskim iz kuće Kotromanića, tako i sa pojavom gradskih naselja.³² Bosanski feudalni svijet je prihvatio rittersko-dvorjansku kulturu kasnog srednjeg vijeka koju "karakterise težnja da se život uzdigne iznad realnosti svakidašnjice i da se dosljedno stilizuje. Motivi političkog delovanja pojavljuju se kao služenje pravdi i viteškom idealu, saobraćaj sa ljudima zaodeva se formama etikecije i ceremonijala, ambijent se ispunjava sjajem i bogatstvom, umetnošću i lepotom".³³

Kraljevi i velemože su se okružili ne samo svijetom dvorjana, kancelara i diplomata, nego i artista-muzičara za svoju zabavu i razonodu. Za njihovo postojanje znamo na osnovu odluka vijeća Dubrovačke republike koja su ih darivala u novcu, tkaninama ili drugim poklonima, prilikom njihovih gostovanja u Dubrovniku o svetkovinama, osobito na dan sv. Vlaha, uz uobičajenu formulu: "[...] qui venerunt honoratum festum sancti Blasii [...]".³⁴ Često se pominju frulaši (piffari), trubači (sonatores, tubete), gajdaši (campognatores), dobošari (gnacharini) i lautiste (lautarii).³⁵ Vjerovatno su najveći domet artistskog izraza postigli muzičari hercega Stefana Vukčića-Kosače. U njegovom testamentu od 5. juna 1466. godine spominje se

²⁹ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 116

³⁰ S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 238

³¹ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 116

³² S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 238

³³ S. Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka, 37

³⁴ Boris Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, Historijska traganja, 5, Sarajevo, 2010, 113-117 115

³⁵ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

i “jedan organić s cjevimi od srebra”, male ručne orgulje (portativ), jedan od najsloženijih muzičkih instrumenata, vrlo popularan na evropskim plemićkim dvorovima.³⁶ Najrašireniji muzički instrument bile su (po svoj prilici) gusle, iako im najraniji pomen potiče tek od putopisca Benedikta Kuripešića iz prve polovine XVI vijeka.³⁷

U dubrovačkim dokumentima bosanski muzičari se navode pod imenom velemože kome su pripadali, te to upućuje na zaključak da se radilo o profesionalnim artistima, čija je umjetnost bila vezana za plemićke dvorove i njihove muzičke kapele. Mogli su nastupati u malom broju, pa sve do čitave družine (societas).³⁸ U izvorima nema podataka o postojanju ženskih članova muzičkih trupa,³⁹ kao ni o feudalcima - mecenama bosanske umjetnosti.⁴⁰ Tu su, u tom vremenu, spomenuti artisti sa dvora Kotromanića, Kosača (Sandalja Hranića i Stjepana Vukčića), Pavlovića i Zlatonosovića.⁴¹ Ličnosti srednjovjekovnih bosanskih artista su nam nepoznate.

Oni su dolazili bilo po pozivu bosanske vlastele, ili po nalogu dubrovačke vlade koja ih je slala zajedno sa poslanicima na razne svadbarske svečanosti (kralja Tvrtka II 1428. godine, kralja Stjepana Tomaša 1446. godine, hercega Stjepana i njegovih sinova 1455. godine, vojvode Ivaniša Pavlovića 1449. i njegovog brata Petra 1455. godine), da bi pridobila naklonost za neki svoj dobar posao kod uticajnog feudalnog svijeta. Među dubrovačkim muzičarima spominju se i žene-frulašice na svadbi hercegovog sina Vladislava u jesen 1455. godine: “de mittendo ad nuptias Vladissau i [...] duos tubicines et tres tubicinas.” Muzičari nisu zabavljali samo vlastelu. Oni se sreću i u bosanskim gradovima XV vijeka, gdje se radalo jedno novo, građansko društvo od stranaca Dubrovčana i Sasa, te domaćih ljudi. Obogaćeno rudarstvom, trgovinom i zanatstvom, građanstvo je osjećalo potrebu za razvijenijim oblikom zabave.

U gradu Srebrenici pominje se Radivoj Grubačević, glumac i frulaš u vremenu od 1431-1435. godine, zatim Vukosav Kuković,

³⁶ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

³⁷ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

³⁸ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

³⁹ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁴⁰ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁴¹ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 335 S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 239 B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

svirač (piffarus), koji je 1446. godine bio opljačkan u Breznici kod Pive. Međutim, muzičari u gradovima su manje poznati, jer nisu bili stalno okupljeni kao artisti kralja i velemoža. Uporedo sa muzikom na feudalnim dvorovima vladara i plemstva, te u gradovima, njegovana je i duhovna muzika kao dio liturgijskog obreda u bogomoljama različitih vjeroispovijesti. Ona je u pravoslavnim i katoličkim crkvama, manastirima i samostanima i u kapelama plemićkih dvorova odgovarala duhu onovremene crkvene muzike. Muzičko stvaralaštvo bosanskih bogomila je još jedno u nizu nepoznanica bogomilskog problema. Svakodnevni život na selu, uopće je u velikoj mjeri nepoznat, s obzirom na karakter i sačuvanost građe. Što se tiče muzike, pretpostavlja se da se muziciralo i pjevalo o svadbama, zimskim posijelima, poljskim radovima [...].⁴²

Izvori kazuju i o učešću artista bosanske gospode u Dubrovniku, naročito za vrijeme poklada, a i u drugim prilikama. Oni su imali zadatak, ne samo da uveseljavaju Dubrovčane, prikazujući im raznovrsne umjetničke i mađioničarske vještine, od muziciranja do mimičkih i lakrdijaških egzibicija, već i da demonstriraju raskoš i bogatstvo svojih gospodara, i kvalitetom izvođenja i sjajem kostima i maske.⁴³ Jedna družina sa dvora Kotromanića je 1442. godine, u mješovitom sastavu lakrdijaša i muzičara (histriones seu pulsatores), **nagrađena** od dubrovačkog vijeća za svoje izvođenje u odijelu i namirnicama u vrijednosti od 120 dukata, dok je članovima jednog drugog kvarteta bosanskih artista poklonjena tkanina u vrijednosti od 60 dukata.⁴⁴

Nesamo bogate nagrade, nego i raznovrsnost izvođača ukazuju na izuzetne artistske kvalitete bosanskohercegovačkih zabavljača. I dok su Dubrovčani u srednjovjekovnu Bosnu i Hercegovinu slali uglavnom muzičare (frulaši, trubači, dobošari), bosanska vlastela upućuje u Dubrovnik, pored muzičara koji su svirali na raznim instrumentima, i lakrdijaško zabavljačke sastave (bufoni, histrioni, zongleri), koji su mimikom, pantomimom i raznim govornim i ostalim glumačkim vještinama (imitacija i parodija), zabavljali gledaoce.

Prema dokumentaciji iz dubrovačkog arhiva u svakodnevnom životu učestvuju i glumci, koji su glavni nosioci srednjovjekovnog komičnog teatra, bilo da se zvao spilman (Njemačka), zongler

⁴² B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁴³ Sima M. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, Beograd, 1964, 236 B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁴⁴ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

(Francuska), skomoroh (Rusija), bufon (Dubrovnik), glumaz (Bosna i Hercegovina), ili nekako drugačije (igrac, gudec, svirac).⁴⁵ Glumci su istovremeno pjevali i glumili, imitirali, bili ekvilibristi, mađioničari, dreseri, akrobate i muzičari. Sami su smišljali tekstove, sami režirali, bili su istovremeno i scenografi i kostimografi, pravili su maske i nalazili rekvizite. Glumci su nastupali kao profesionalci na dvorovima, ali su isto tako igrali za hranu i piće na ulici; „imali su uglednu publiku, ali i onu običnu i prostu, šarenu i raskalašnu, koja se na vašaristima i trgovima radoznalo okupljala da posmatra i uživa u njihovim brojnim vještinama.“⁴⁶ U dubrovačkim dokumentima često se nazivaju hystiones seu pulsatores, što bi značilo da im je „jednako pristajao jedan i drugi naziv jer je u jednoj osobi nastupio i lakrdijaš i svirač na nekom udaračkom instrumentu sa žicama, vjerojatno na lauti ili na sličnom muzičkom instrumentu - spravi; izlazilo bi iz toga da se bosanski artisti ove skupine nisu razlikovali od svojih evropskih sudrugova osim, možda po kvalitetu izvedbe.“⁴⁷

Sa kraljevskog dvora Kotromanića, uglavnom za poklade, dolazili su u Duhrovnik razni cugularii, hystiones, pifferi, lautarius, buffones, pulsatores, ioculatores, gnacharii (1408, 1417, 1422, 1432, 1440, 1441, 1442, 1447, 1450, 1452, 1453, 1456, 1459). I umjetnici sa dvora Kosača (Sandalja Hranića i Stjepana Vukčića-Kosače) također su često gostovali, proširujući sastav izvodača i novim instrumentima (tubetae i tubicinae). Njihovi nastupi su hili uglavnom u prvoj nedjelji februara u vrijeme obilježavanja poklada sv. Vlahe (1430, 1432, 1434, 1441, 1442, 1445, 1446, 1449, 1450, 1454, - dva puta, 1455, 1456, 1457, 1459, 1460, 1461). Isto tako u Dubrovniku često se susreću i artiste sa dvora velikaške familije Pavlovića (1417, 1418, 1423, 1428, 1434, 1435, 1439, 1450 - dva puta, 1451, 1454, 1455, 1456, 1457, 1459, 1460). Jedanput se spominje čak i dolazak umjetnika sa udaljenog dvora velikaške familije Zlatonosovića (14. maja 1423. godine). Sastavi ovih gostujućih ekipa bili su raznovrsni, ne samo po vrsti već i po broju izvodača.⁴⁸

Prema podacima koje je prikupio A. Babić, na svečanostima u Dubrovniku, u danima svetog Vlaha učestvovalo je 1457. godine četrnaest umjetnika, a 1459. godine grupa od šesnaest

⁴⁵ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁴⁶ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁴⁷ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336 B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁴⁸ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

bosanskohercegovačkih artista.⁴⁹ Za svoje vještine ovi anonimni umjetnici bili su od dubrovačke vlastele nagrađivani u novcu, odjeći i hrani, zavisno, vjerovatno, od utiska koji su ostavljali na gledaoce. Ponekad su i te nagrade bile znatne, što svjedoči o vrijednosti bosanskohercegovačkih zabavljača i o ugledu koji su oni u Dubrovniku uživali. Zahvaljujući upravo ovim materijalnim i novčanim obeštećenjima, koja su bosanskohercegovački glumci dobijali kao priznanja, ostala su zapisana i neka imena, kao što je bio šaljivac Prilbinja u trupi Sandalja Hranića, ili komičar- bufon Mrvac (Meruaz ... buffonum cherzeghi) iz trupe Kosača koji se spominje u historijskim izvorima iz 1445. godine.⁵⁰

Rijetki historijski izvori, pored činjenice gostovanja prije svega u Dubrovniku, govore i o artistima vezanih za dvorove i utvrđenja bosanskohercegovačke vlastele. Evidentirani su i glumci-zabavljači u razvijenijim bosanskohercegovačkim gradskim naseljima, kao i putujući lakrdijaši koji su se skitali ovim krajevima zabavljajući gledaoce na trgovima i vašarištima.⁵¹ Nasuprot plaćenim i materijalno obezbijeđenim artistima u službi feudalaca, ovi putujući glumci su bili bez zaštite, izloženi progonima i raznim opasnostima, pa su i podaci o njima vezani samo za slučajeve raznih sudskih sporova i parnica.

Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike odobrilo je i poslalo novembru 1440. godine oblasnom gospodaru Stjepanu Vukčiću-Kosači svirače i trubače, da bi u februaru 1441. godine dubrovačko vijeće odobrilo muzičarima ne samo da gostuju osam dana na dvoru Stjepana Vukčića-Kosače, već je dalo i saglasnost da, ako neko od njih želi da ostane u službi oblasnog gospodara, može to slobodno da učini.⁵² Godinu dana docnije, u aprilu 1442. godine, na dvoru Stjepana Vukčića-Kosače, ponovo se nalazi grupa dubrovačkih artista, kao i u jesen 1444. godine, ali ovaj put s ograničenjem kretanja isključivo u granicama oblasti i zabranom odlaska u Zetu.⁵³ Međutim, u proljeće 1449. godine, u trenutku neprijateljstva i zategnutih odnosa između Dubrovačke Republike i Stjepana Vukčića-Kosače, Dubrovčani su odbili molbu svirača i trubača da gostuju kod hercega u njegovom dvoru u Blagaju.

⁴⁹ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁵⁰ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁵¹ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁵² A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 325-336

⁵³ Sima M. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd, 1964, 213

Dubrovčani su bili naročito pažljivi i izdašni prema Vladislavu Hercegoviću Kosači, hercegovom sinu, koji je godine 1451. ustao protiv oca zbog toga što mu je otac za sebe zadržao Vladislavovu zaručnicu dovedenu iz Italije. Napao je oca te uz pomoć saveznika opustošio očeve zemlje i zauzeo nekoliko gradova. Iskoristio je prigodu kad mu se otac upleo u rat s Dubrovčanima. 15. augusta 1451. godine obećao je Dubrovčanima da će ustati protiv oca, što je učinio 29. marta 1452. godine.⁵⁴ Tad su uz njega u Humu bili baka Jelena Balšić i Ivaniš Vlatković. Uz pomoć kralja Stjepana Tomaša i Petra Vojsalića su zauzeli Blagaj, Todevac, Vrtar u Sutjesci, dva grada na Neretvi, Vjenčac u Nevesinju, Imotski, Kruševac i Novi u Luci. Tako je početkom aprila 1451. godine imao čitav Hum osim Ljubuškog, koji su također uspjeli zauzeti poslije. Ozbiljno je uspio ugroziti oca, no položaj mu se promijenio nagore kad se kralj Stjepan Tomaš, inače hercegov neprijatelj, neočekivano vratio iz Huma u srednjovjekovnu Bosnu i Hercegovinu.⁵⁵ Stanje se ozbiljno pogoršalo kad su Mlečani zaposjeli Krajinu na hercegov nagovor. Od poraza ih je spasio ponovni Tomašev dolazak u Hum. Uslijedio je skori sukob Vladislava i Tomaša oko Blagaja.

U aprilu 1452. godine, Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike, ustupilo je Vladislavu Hercegoviću Kosači šest svirača (po dva frulaša, trubača i dobošara), koje može zadržati „da budu na čast njegovu gospodstvu.“⁵⁶ U ovom slučaju se izgleda radilo o stalnom angažmanu, jer su se muzičari zadržali duže nego što je bilo predviđeno, pa je nakon tri nedjelje uslijedila zvanična nota u kojoj su se vijećnici interesovali kod Vladislava Hercegovića da li su mu muzičari jos uvijek potrebni.⁵⁷

U decembru iste godine Dubrovčani ponovo šalju muzičare Vladislavu Hercegoviću Kosači, kao i u maju 1453. godine da bi se ova gostovanja nastavila i docnije, naročito za vrijeme trostruke svadbe u porodici hercega Stjepana Vukčića Kosače (9. maja 1455. i 6. septembra 1455. godine). Prilikom posljednjeg gostovanja, u dubrovačkoj trupi pored dva frulaša nalaze se i tri frulašice (duos tubicines et tres tubicinas), i to je jedini podatak o *ženama* artistima

⁵⁴ S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 238

⁵⁵ S. M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 239

⁵⁶ B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁵⁷ S. M. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, 214

u ovom periodu.⁵⁸

O razmjerama elemenata svakodnevnog života, te o tome koliko je bila intenzivna potreba za ovakvom vrstom zabave, najupečatljivije govori činjenica da su u to vrijeme na dvorovima bosanskohercegovačke vlastele gostovale i razne glumačke, muzičke i zabavljачke družine, čak iz Italije i Francuske, ostajući i po desetak dana, što je, bez sumnje znatno uticalo i na razvitak domaćih izvođačkih snaga.⁵⁹

Među ostalim umjetnostima je i muzička, paralelno i u svjetovnom i duhovnom vidu, ispunjavala život srdnjovjekovne Bosne i Hercegovine. Njen jači zamah počeo je, kako sa obrazovanjem oblasti krupnih velemoža (Kosača, Pavlovića i Zlatonosovića) krajem XIV i početkom XV vijeka, koji su stvorili u svojim domenima dvorove koji su se u kulturnom pogledu takmičili sa kraljevskim iz kuće Kotromanića, tako i sa pojavom gradskih naselja. Bosanskohercegovački feudalni svijet je prihvatio rittersko-dvorjansku kulturu kasnog srednjeg vijeka koju "karakterise težnja da se život uzdigne iznad realnosti svakidašnjice i da se dosledno stilizuje. Motivi političkog delovanja pojavljuju se kao služenje pravdi i viteškom idealu, saobraćaj sa ljudima zaodeva se formama etikecije i ceremonijala, ambijent se ispunjava sjajem i bogatstvom, umetnošću i lepotom."⁶⁰

Kraljevi i velemože su se okružili ne samo svijetom dvorjana, kancelara i diplomata, nego i artista-muzičara za svoju zabavu i svakodnevnu razonodu. Za njihovo postojanje zna se na osnovu odluka vijeća Dubrovačke Republike koja su ih darivala u novcu, tkaninama ili drugim poklonima, prilikom njihovih gostovanja u Dubrovniku o svetkovinama, osobito na dan sv. Vlaha, uz uobičajenu formulu: "[...] qui venerunt honoratum festum sancti Blasii [...]".⁶¹ Često se pominju frulaši (piffari), trubači (sonatores, tubete), gajdaši (campognatores), dobošari (gnacharini) i lautiste (lautarii).⁶²

Prema sačuvanim historijskim izvorima moguće je, posebno u XV vijeku identifikovati tokove svakodnevnog života sa dvorova

⁵⁸ Dubrovački državni arhiv, Libri reformationum, Consilium rogatorum, vol. XIV (1456), fol. 254

⁵⁹ Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države.- Sarajevo. 1978, 343

⁶⁰ S. Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka, 37

⁶¹ S. Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka, 33

⁶² A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 335

Kotromanića i Kosača (Sandalja Hranića i Stjepana Vukčića), ali i Pavlovića i Zlatonosovića.⁶³ Nažalost, historijski izvori nisu u mogućnosti da daju neke šire okvire elemenata svakodnevnog života ali su, i istovremeno, učesnici svega toga nepoznati. Pored toga što su bosanskohercegovački feudalci držali na dvorovima razne zabavljачke grupe, znali su im i Dubrovčani biti česti gosti. Oni su dolazili bilo po pozivu bosanskohercegovačke vlastele, ili po nalogu dubrovačke vlade koja ih je slala zajedno sa poslanicima na razne svadbarske svečanosti (svadba kralja Tvrtka II 1428. godine, svadba kralja Stjepana Tomaša 1446. godine, svadba hercega Stjepana Vukčića-Kosače i njegovih sinova 1455. godine, vojvode Ivaniša Pavlovića 1449. i njegovog brata Petra 1455. godine), da bi pridobila naklonost za neki svoj dobar posao kod uticajnog feudalnog svijeta.⁶⁴ Ovako razvijen svakodnevni život uvjetovao je i odlazak artista bosanskohercegovačke gospode u Dubrovačku Republiku, naročito za vrijeme poklada, a i u drugim prilikama, koji su imali zadatak, ne samo da uveseljavaju Dubrovčane, prikazujući im raznovrsne umjetničke, glumačke i mađioničarske vještine, od glume, muziciranja do mimičkih i lakrdijaških egzibicija, već i da demonstriraju raskoš i bogatstvo svojih gospodara, i kvalitetom izvođenja i sjajem kostima i maske.⁶⁵

Mada malobrojnost historijskih izvora teško može dati širu sliku o svakodnevnom životu u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, može se ipak, zaključiti da su evidentni dokazi o tome, po načinu i vrsti svakodnevnog života u dva oblika, dvorjansko-riterski i pučki. Ponekad je vrlo teško odrediti razlike među njima jer su elementi svakodnevnog života bili toliko slični, artisti, muzičari, lakrdijaši, glumci, lude najčešće učestvuju i u jednom i drugom obliku.

Literatura

1. Pavao Anđelić, Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću. - Veselin Masleša, Biblioteka: Kulturno nasljeđe, Sarajevo 1973, 264
2. Anto Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne.- Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga II. Sarajevo, 1964, 325-336

⁶³ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 335 S. M. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, 213 B. Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, 115

⁶⁴ A. Babić, Fragmenti iz kulturnog života srednjovjekovne Bosne, 337

⁶⁵ S. M. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, 236

3. Alojz Benac, Dimitrije Sergejevski, Đoko Mazalić, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine. -Narodna prosvjeta, Sarajevo 1955, 183
4. Sima M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba. -SANU, Posebna izdanja, knj. CCCLXXVI, odeljenja društvenih nauka, knj. 48, Beograd, 1964, 309
5. Sima Ćirković, Istorija srednjevekovne bosanske države. -SKZ, Beograd, 1964, 415
6. Sima Ćirković, Odjeci rittersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka. -Radovi sa simpozijuma Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, III. Zenica, 1973, 33-40
7. Vladimir Ćorović, Bosna i Hercegovina. -SKZ, Poučnik, I, Beograd, 1925, 200
8. Vladimir Ćorović, Historija Bosne. Prva knjiga. -SKA, Posebna izdanja, knj. CXXIX, društveni i istorijski spisi, knj. 53. Beograd, 1940, 658
9. Mihailo Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijско-geografske studije. -SKZ, Beograd, 1978, 446
10. Grupa autora, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja od osmansku vlast.- Sarajevo 1984, 588
11. Salih Jalimam, Hereza i herceg.(Prilog tipologiji heretičkog učenja u srednjovjekovnoj Bosni).- Beharistan,14,Sarajevo 2004, 10-25
12. Salih Jalimam, Historija bosanskih bogomila.-Tuzla 2002, 202
13. Salih Jalimam, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne i Hercegovine.- Zenica, 2014,247
14. Vjekoslav Klaić, Povjest Bosne do propasti kraljevstva. -Matica hrvatska, Zagreb, 1882, 352.
15. Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjevjekovne bosanske države.- Veselin Masleša, Biblioteka :Kulturno nasljeđe, Sarajevo, 1978, 421
16. Boris Nilević, Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne, Historijska traganja, 5,Sarajevo, 2010, 113-117
17. Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.- Napredak, Sarajevo, 1942, 853
18. Marko Vego, Naselja bosanske srednjevjekovne države. -Svjetlost, Sarajevo, 1957, 184

EVERYDAY LIFE IN MEDIEVAL BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Everyday life in medieval Bosnia and Herzegovina is one of those categories which, unlike historical, social, political, social, religious and theoretical approaches, tries to examine the wider and deeper spheres of everyday reality in order to discover the structures that determined the living conditions, in the medieval time on the example of the court of medieval Bosnia and Herzegovina. Historical documentation, especially from the rich funds of the State Archives in Dubrovnik, as well as their interpretation in historical literature, has confirmed the history of mentality, which linked everyday reality to historical anthropology, the history of material civilization, and all with the aim of concrete life at a certain time and in a particular place can and should be described within a single exploration framework, which can then be broken down by further sociological, regional or chronological differentiation of the perception of space, time, gender and norms that determine behavior in those spheres of everyday life.

Based on fine and written sources along with the scant material found when excavating necropoles and fortifications in Bosnia and Herzegovina the author tries to depict the Bosnian and Herzegovina nobility's material culture during Middle Ages. The author primarily considers lesser-known objects and sources that have not been used to date. Examples are given of the nobility's clothing based on written and fine art documents in an endeavor to single out what found during excavations whose decoration distinguishes it from other rings of the time in Bosnia and Herzegovina. Special attention is give to belts that are called Bosnian and Herzegovina in written sources.

Key words: *Bosnia, Herzegovina, Hum, Dubrovnik, everyday life, prince, court, artists, musicians, court lords, magicians*